

BONNIER FAKTA

Blommor

VÅRA VANLIGASTE VILDA ARTER INDELADE EFTER FÄRG

i Sverige

Bo Mossberg
Lars-Åke Janzon

Förord

Över 3 000 växter växer vilt i Sverige. För personer som just upptäckt fascinationen av blommande växter kan det vara svårt att skapa sig en överblick och skilja de många arterna från varandra. I *Blommor i Sverige* har jag valt ut cirka tvåhundra arter. Utgångspunkten har varit att växterna ska vara vanliga, lätta att hitta och gärna iögonfallande. Vissa av de presenterade arterna kanske inte finns där man själv bor, men de är då vanliga i någon annan del av Sverige. Det finns även några sällsynta växter med i boken, och det är växter som av olika anledningar ändå är väl kända. Det kan gälla landskapsblommor eller andra arter som kan ha en uppseendeväckande historia. Till viss del kan man också säga att urvalet styrts av de många frågor om växter som jag fått i mitt arbete som jourhavande biolog på Naturhistoriska riksmuseet.

Ambitionen med *Blommor i Sverige* är att läsaren på ett relativt enkelt sätt ska kunna identifiera och känna igen de avbildade växterna. De presenterade arternas olika kännetecken beskrivs, liksom var i Sverige de växer och i vilka växtmiljöer de trivs. Många av de utvalda växterna liknar andra arter. Sådana förväxlingsarter beskrivs kortfattat i anslutning till de presenterade växterna så att man ska kunna se hur de skiljer sig åt.

BLOMMOR ORDNADE EFTER FÄRG

För att växterna ska vara så lätta som möjligt att hitta i florran så har de grupperats efter den färg som blomman vanligtvis har. Inom varje färg är växterna sedan ordnade efter släktskap. Vissa arter har flerfärgade blommor, och i sådana fall har växten kategoriserats efter den färg som det finns mest av i blomman. Prästkrage har till exempel placerats i det vita kapitlet, eftersom artens vita strålblommor är mer framträdande än dess gula diskblommor. Växter med mer

karaktäristiska bär än blommor, som blåbär och smultron, har sorterats efter bärens färg.

Jag har också tagit med intressanta etnobiologiska uppgifter. Det kan vara vad Linné skrev i sin flora från 1755, vad folktron sagt genom århundradena, om det varit en nyttoväxt eller om den besjungits i visor eller omtalats i andra litterära sammanhang. Det har även varit viktigt att väva in växterna i ett biologiskt sammanhang, exempelvis om de är värdväxter för larver av någon särskild insektsart eller om deras blommor är av betydelse för nektarsugna insekter.

Jag har försökt skriva en bok med så få botaniska termer som möjligt. Vissa termer är emellertid så pass väl kända eller så pass svåra att skriva om att de varit ofrånkomliga att inte ha med i texten. Dessa förklaras antingen i termlistan eller i den illustrerade inledningen över växternas uppbyggnad.

De svenska och vetenskapliga (latinska) namnen på växter ändras ibland, vilket ger upphov till synonymer. I *Blommor i Sverige* är namnsättningen oftast konservativ och tar inte alltid upp den senaste uppfattningen i namnfrågan. Oftast är endast ett svenskt namn och ett vetenskapligt namn uppgivet, men ibland då flera namn är lika kända eller vedertagna så finns även de angivna.

En förhoppning med denna bok är att den ska vara ett hjälpmedel till att den rika biologiska mångfalden bevaras. Att känna igen våra vanligaste växter i vår närhet är en förutsättning för att detta mål ska kunna uppnås.

Avslutningsvis vill jag rikta ett stort tack till Bo Mossberg. Förmånen att arbeta med honom har varit enorm och utan hans enastående illustrationer av både växter och insekter skulle boken aldrig blivit av.

Den här boken tillägnas Moa, 8 år, som tycker så väldigt mycket om vallmo.

STOCKHOLM I DECEMBER 2008

Lars-Åke Janzon

Att känna igen en växt

Minst lika viktig som färgen på blomman är växternas form. Stammar, stjälkar, blad, frukter och frökapslar är viktiga detaljer att se närmare på för att kunna lära sig känna igen en växt och för att kunna skilja en art från en annan. Kom ihåg att växter kan variera i utseende, så försök att studera flera olika exemplar av en art.

STJÄLKARS FORM

Stjälkar kan till formen se olika ut, och för vissa arter är stjälkens utseende ett viktigt särdrag som gör det enkelt att skilja närbesläktade arter åt.

trind

färad

fyrkantig

vingad

BLADSTÄLLNINGAR

Blad sitter på olika sätt. På stjälken kan de sitta ensamma på varierad höjd. De kallas då strödda. I andra fall kan man se ett slags symmetri i deras placering. De kan vara motsatta och även korsvis motsatta eller kransställda. Hur bladen sitter fästade i stjälken varierar också. Vissa bladskivor har bladskaft, andra inte. Nedre delen av bladet kan hos gräs och halvgräs omsluta strået på ett slidlikt sätt.

strödda

motsatta

korsvis motsatta

kransställda

bladrosett

skaftat

oskaftat

stjälkomfattande

nedlöpande

slidlik

BLADENS FORM

Även blad kan se olika ut och de olika typerna har fått namn efter bladskivans form.

linjär

elliptisk

oval

äggrund

lansettlik

spatellik

rund

hjärtlik

triangulär

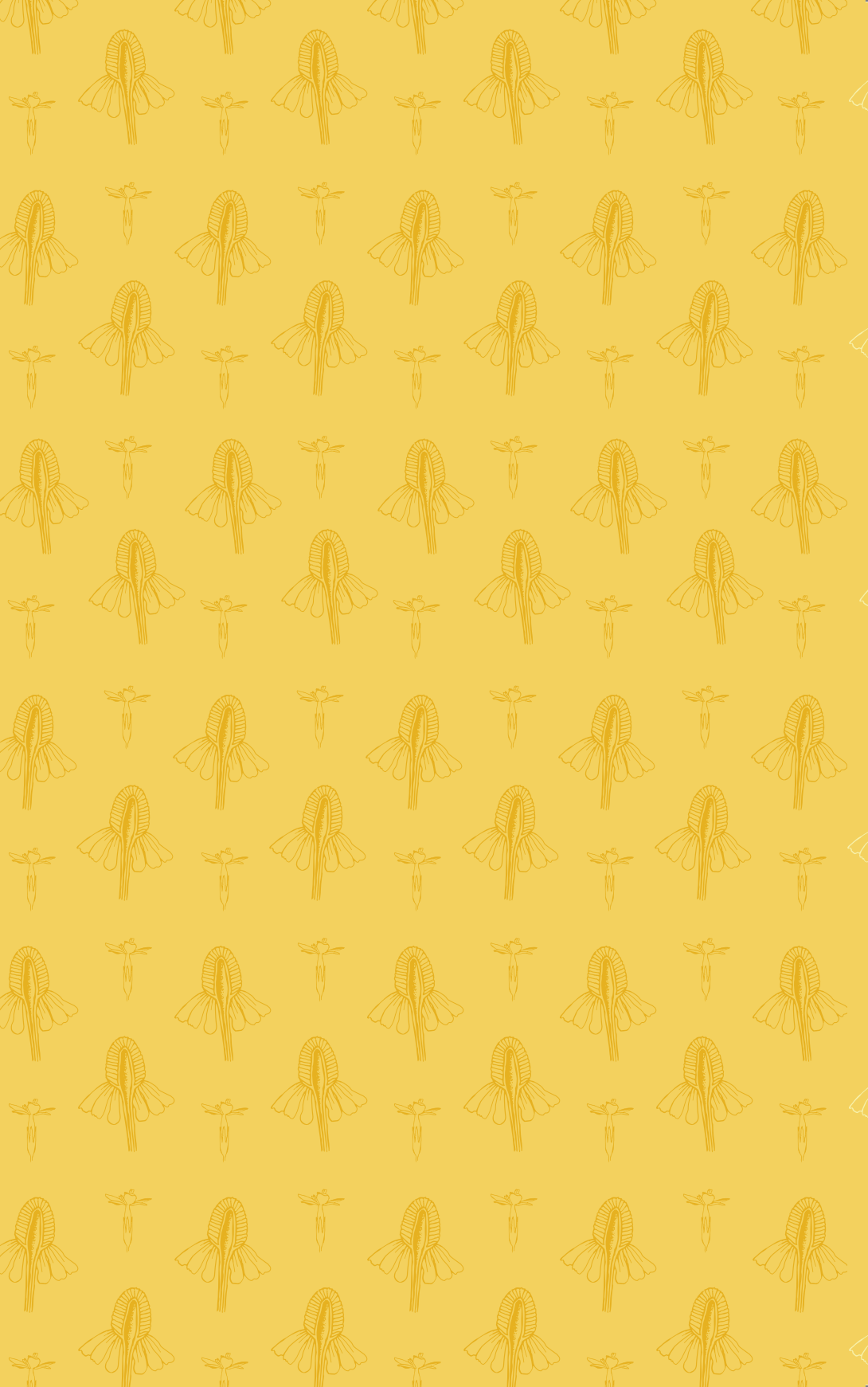

svärdlik

pillik

njurlik

sköldlik

54 GULA

Äkta johannesört
[20–80 cm, blad
med många prickar]

Fyrkantig johannesört
[40–70 cm, glest
prickiga blad]

LIKNAVDE ARTER: *Fyrkantig johannesört* liknar den andra vanliga *johannesörten*, *äkta johannesört* (*H. perforatum*). En skillnad mellan dem är att *äkta johannesört* har en nästan rund stjälk.

Fyrkantig johannesört

Hypericum maculatum

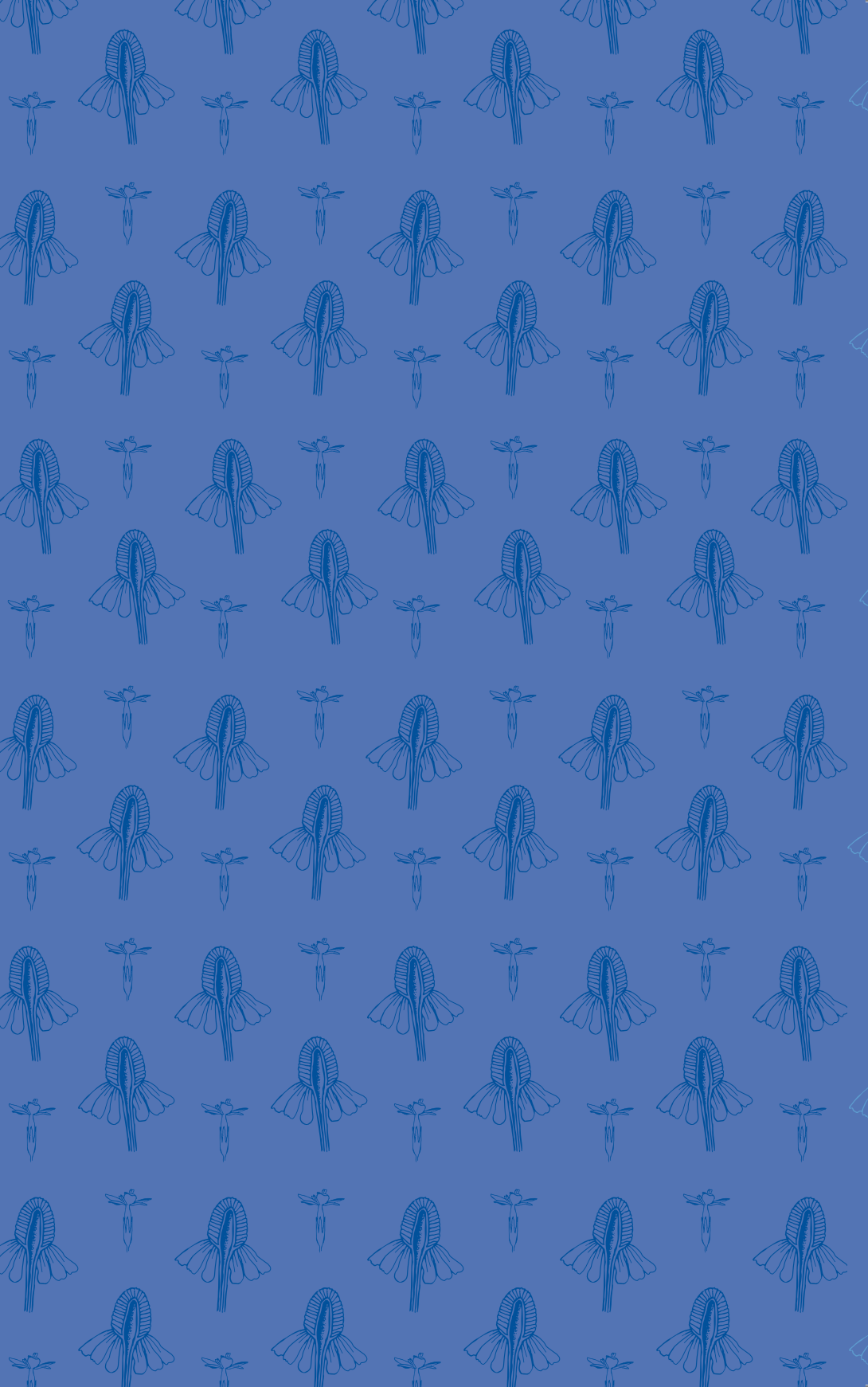
Fyrkantig johannesört är en flerårig växt med grenad jordstam varifrån det utgår upprätta stjälkar. Stjälkarna är fyrkantiga, sega och hårda, upptill är de rikt förgrenade. Stjälkbladen är oskaftade, avlångt äggrunda och glest prickiga. Blommorna har trubbiga foderblad som tillsammans med de vissnande kronbladen omger frukten under dess utveckling. De ganska stora, gula blommorna sitter i en mångblommig blomställning, sammansatt av kvastar i spetsen av stjälkens grenar. Fruktkapseln öppnar sig endast vid torrt väder och sluter sig åter i regnväder. De små och lätta fröna sprids genom att vinden ruskar om i de vissna, styvt upprätta fruktställningarna som står kvar över vintern.

Arten trivs på mager mark, gärna ängar, hagar, väg- och åkerkanter. Den är vanlig i södra och mellersta Sverige, längre norrut är den mer sällsynt. Blommar från juli till september.

GRÖNT LYCKOPILLER

Johannesört har även kallats för prickblad eftersom Johannes Döparens blod droppade ner på bladen efter det att han blivit halshuggen.

Växten har varit i bruk som medicinalväxt sedan greker nas tid. Under medeltiden åtnjöt örten ett högt anseende som läkemedelsväxt och man tilldelade den magisk kraft. Den skulle bland annat skydda mot blixtnedslag och vara verksam för att utdriva djävulen för dem som var besatta av Den onde. Munkarna har använt johannesört till mycket, mot exempelvis gikt eller feber. De använde örten även till att behandla migrän och depressioner. Undersökningar visar att extrakt av johannesört kan ha effekt mot nedstämdhet. Den kallas i dag för det gröna lyckopillret.

30 BLÅ

Den långtungade stormbatts-
humlan är den enda humlan
som kommer åt nektarn.

Nordisk stormhatt
[80–240 cm]

Trädgårdsstormhatt
[80–200 cm]

LIKVANDE ARTER: *Nordisk stormhatt* liknar äkta stormhatt (*A. napellus*), och hybriden *trädgårdsstormhatt* (*A. x stoerkianum*), men de har båda blombjälmar som inte är så höga och smalflikiga blad. (Äkta stormhatt är inte avbildad.)

Nordisk stormhatt

Aconitum lycoctonum

Nordisk stormhatt är en flerårig, högväxt ört med stora, handflikiga blad och blåviolettera blommor. Stjälken är mjukhårig och klädd med glandelhår, och bladens flikar är djupt inskurna. Blommorna har ett mycket speciellt utseende med fem yttre kronbladslika hylleblad. Det bakre av dessa har formen av en hjälm eller hög hatt. De två inre hyllebladen är utbildade som nektarier vars nektarkörtlar sticker upp i hjälmen och som har en nektaravsöndrande sporre i spetsen. Ståndarna är talrika. Frukten består av en samling mångfröiga baljkapslar.

Arten är tämligen allmän i fjällen, men saknas i norra Lappland och i Norrbotten. Nedanför fjälltrakterna växer den sällsynt ända ner till Värmland. Den trivs på näringsrik, gärna översilad mark, som på högörtsängar och i fjällbjörkskogar och liknande platser. Blommar från juli till augusti.

DÖDEN I GRYTAN

Nordisk stormhatt är giftig och innehåller alkaloiden aconitin. Stormhattsroten är ett av våra allra äldsta och under bortåt tre årtusenden mest fruktade gifter. Allvarliga förgiftningar och även dödsfall har inträffat vid medicinsk användning och vid förväxling med ätliga rötter. I *Svensk botanik* skriver Conrad Quensel angående förgiftningssymptomen: "Växten dödar ofta efter förutgående känslolöshet inuti munnen, läpparnas darrning, svårighet att svälja, ryckningar, magens svällande, sömn, blå fläckar m.m."

När Linné gör sin lappländska resa får han med förfäran se gästgiverskan i Dingersjö anrätta en grönsaksoppa på bladen av stormhatt och äta "deraf själf jemte sin man, två barn och en gammal gumma". Han förvånas över att inget händer och ställer sig frågan: "Månne den verksamma kraften hos *Aconitum* i Norden försvagas af kölden?"

Äkta förgätmigej

Myosotis scorpioides

Äkta förgätmigej är en flerårig växt där blommorna sitter samlade i ett toppställt knippe som till en början är inrullat. Blommorna är i knoppstadiet rödaktiga, och som utslagna ljusst blå. De femtaliga blommorna har fem gula fjäll runt ingången till kronpipen. Fodret har fem flikar med tilltryckta hår. Artens utseende kan dock variera kraftigt.

Äkta förgätmigej finns upp till mellersta delarna av landet samt på ett fåtal, spridda platser längre norrut. Den trivs bäst på fuktiga marker, som stränder, ängar och diken. Blommar från juni till augusti.

RIDDARE OCH HÖGSTÄMDA IDEAL

Under 1800-talet var äkta förgätmigej rov åt det populära blomsterspråket och fick på gott och ont illustrera en mängd olika sinnesstämningar, bland annat fosterlandskärlek som hos Carl Axel Magnus Lindman, ”ingen blomfärg kommer så nära vår nordiska vårhimmel och den trofasta skönheten i det blonda, blåögda nordanfolkets blick”. Kanske går det att begripa denna sentimentalisering om man känner till den sägen som står som bakgrund till namnet. En variant går ut på att en riddare ska plocka den åtrådda blomman åt sin ungmö och slinter i samma ögonblick som han tar blomman. Innan han faller ner i floden överräcker han blomman och ropar: ”Förgät mig ej!”

Det kan tyckas märkligt att denna växt till en början inte har ansetts vara iögonenfallande. Förgätmigej är inget folkligt namn. Det stammar antagligen från tyskans *vergiss-meinnicht* och engelskans *forget-me-not* med samma betydelse. Men bristen på allmogenamn står säkerligen i samband med växtens brist på nyttiga egenskaper. Äkta förgätmigej är för övrigt Dalslands landskapsblomma.

ÄKTA FÖRGÄTMIGEJ *Strävbladiga växter*

Fjällförgätmigej
[15-40 cm]

Åkerförgätmigej
[10-40 cm]

Äkta förgätmigej
[10-50 cm]

Sumpförgätmigej
[10-40 cm]

LIKNAVDE ARTER: *De flesta förgätmigejer är lika varandra och svåra att skilja åt. Alla arter, utom äkta förgätmigej och sumpförgätmigej (M. laxa), har krokiga och utstående hår på fodret.*

ÄKTA FÖRGÄTMIGEJ *Strävbladiga växter*